

II. József türelmi rendelete, 1781. október 25.

A Királyi Helytartótanácsnak. II. József stb. Főtisztelendő és méltóságos stb.

Mivelhogy meg vagyunk győződve arról, hogy minden kényszer, amely az emberek lelkiismeretére erőszakkal hat, mindennél ártalmasabb, ezzel szemben az olyan helyes türelem, amelyet a keresztényi szeretet javall, mind a vallásra, mind az államra igen nagy haszon forrása, elhatároztuk, hogy e türelmet valamennyi császári és királyi örökös tartományunkban bizonyos törvényekkel erősítjük meg.

Ámde mivel ez a mi királyi gondoskodásunk Magyarországot s a hozzá csatolt tartományokat annál is inkább megilleti, miután ott ez idő szerint nem katolikus hitű lakosok, nevezetesen mind az ágostai, mind a helvét hitvallást vallók, valamint a görög szertartású nem egyesültek – amazok az ország külön, rájuk vonatkozó törvényeinek, emezek pedig királyi kiváltságoknak védelme alatt – élnek, éppen ezért kegyesen úgy akarjuk, hogy ugyanazon törvények és kiváltságok érintetlenül hagyásával, melyek a fent említett nem katolikusok javára eleddig kiadattak, s akár a vallásuk nyilvános gyakorlatát, akár polgári jogaikat és kiváltságaikat illetően rájuk is érvényesek, és melyekre tekintettel kevéssel lentebb, több kegyelmes királyi elhatározásunkat bővebben is ki fogunk fejteni, ugyanazon Magyarország és kapcsolt tartományai többi kerületében, a szabad és királyi városokban s a községekben, mindenütt, ahol csak a nem katolikusokat akár a törvények, akár a kiváltságok vallásuk nyilvános gyakorlásától és más polgári jogok előnyeitől eltiltják, ugyanazon igaz keresztényi türelmet kell bevezetni és megszilárdítani, mégpedig ugyanolyan módon, ahogyan az a többi császári és királyi örökös tartományunkban megvan, s amely türelem a következő pontokból áll.

1. Minden nem katolikusnak, a helvét és az ágostai hitvallásúaknak éppúgy, mint a görög szertartású nem egyesülteknek, mindazon helységekben, melyekben a nyilvános vallásgyakorlat az ország törvényei avagy a kegyesen kiadott kiváltságok s az e rendeletet megelőzően megjelent királyi közérvényű elhatározások alapján nem illette meg őket, mint fentebb már érintettük, a magán vallásgyakorlatot – tekintet nélkül arra, hogy az adott helyen az valaha is szokásban volt-e vagy sem – kegyesen engedélyezzük.

2. Ezt a magán vallásgyakorlatot nem szabad abban a korlátozott értelemben felfogni, ahogyan azt eddig Magyarországon értelmezték, hanem úgy akarjuk, hogy az ágostai és helvét hitvallásúaknak, valamint a görög szertartású nem egyesülteknek minden olyan, nyilvános vallásgyakorlattal nem bíró helyen, ahol van száz nem katolikus család, s van elegendő, törvényes úton biztosított fedezetük imaházak, lelkészlakok, tanítólakások építésére, s ahol a lelkészek és a tanítók megfelelő ellátásáról gondoskodni képesek anélkül, hogy a szolgáltató népet ezekkel az adókkal túlságosan megterhelnék avagy a reá háramló állami adóterhek viselése tekintetében meggyengítenék, legyen szabad ugyanazon nem katolikusoknak, vagyis az ágostai és a helvét hitvallásúaknak, avagy a görög szertartású nem egyesülteknek magán imaházakat oly módon felépíteni, hogy ezeknek se tornyuk, se harangjuk, se közútról nyíló bejáratuk – olyan, mint a nyilvános templomoknak van – ne legyen; viszont mind e helyeken, mind pedig e településeken kívül szabadon meg kell nekik engedni még azt is, hogy lelkészeket és tanítókat alkalmazzanak, a számukra szükséges épületeket felépíthessék, s ennek megfelelően nemcsak ezekben a magán imaházakban végezhessek el minden vallási gyakorlatukat, de elláthassák betegeiket is.

3. Továbbá kegyesen elhatároztuk, hogy valamennyi örökös királyságunkban és tartományunkban, tehát e Magyar Királyságunkban s a hozzá csatolt tartományokban, valamint azokban a tartományokban és helyeken, ahol ugyanazon nem katolikusok közhivatalok, akadémiái

méltóságok, polgárjog, lakhatási és hivatalviselési jog, javak birtoklási joga, polgári telekvásárlási jog betöltésére, illetve gyakorlására az ország törvényei vagy az e tárgyban kiadott kiváltságok alapján – mint jelesül a dalmát, a horvát és a szlavón királyságokban, sok szabad és királyi városban és kiváltságos községekben – vallásuk miatt képtelenek voltak, a továbbiakban e képességet minden időben, esetről esetre, e tekintetben minden nehézség támasztása nélkül, felmentés útján, császári és királyi kegyünk és kegyelmünk folytán meg kell nekik adni; a többi vármegyében és városban pedig a közhivatalok odaitélése tekintetében általános érvénnyel mellőzni kell a vallási különbség szempontját, és kizárólag az érdeküket, a tehetséget s a becsületes és keresztényi életet kell mérlegelni.

4. Úgy véljük, hogy az igaz keresztényi türelem megerősítéséhez az is hozzátartozik, hogy az ágostai és a helvét hitvallásúak ne legyenek kötelesek másként esküdni, csakis azon esküforma szerint, amely vallásuk hitelveinek megfelel. Továbbá, ugyane megfontolásból.

5. nem szabad egyetlen nem katolikust sem arra kényszeríteni, hogy a katolikusok istentiszteletén vagy szertartásain részt vegyen, még kevésbé szabad ilyen címen bárkit megbírságotlani, s ilyesmire nem kötelezhetnek senkit a céhek törvényei vagy határozatai sem.

6. Kegyelmesen úgy akarjuk, hogy a fentiekben kifejtett magán vallásgyakorlat és a keresztényi türelem határai semmiképp se sértsék – mint azt a fentebbi pontokban már érintettük – az országnak ama, szabályos úton keletkezett törvényeit, azokat a – gyakorlat által is megerősített – kiváltságokat s azokat a kegyesen kiadott, közérvényű királyi elhatározásokat, melyek a fent említett ágostai és helvét hitvallásúaknak s a görög szertartású nem egyesülteknek sok helyen megadják a szabad vallásgyakorlatot és egyéb engedményeket; ugyanakkor azt is akarjuk, hogy más részről az országnak azon törvényei és kiváltságai is érvényben maradjanak, melyek az uralkodó vallás javára szólnak, jelesül Dalmát-, Horvát- és Szlavónországban, sok szabad és királyi városban és községben a nyilvános vallásgyakorlat tilalma tekintetében; ugyanakkor a legkegyelmesebben azt is akarjuk, hogy a fent leírt magán vallásgyakorlatot is az igaz keresztényi türelem fentebb elmondott velejáróit kizárólag királyi kegy és kegyelem folytán, felmentés formájában az említett országokban és városokban is engedélyezzék abban az esetben, ha e törvények és kiváltságok amazokkal ellentétben állnának.

Ezek tehát azok a törvények, amelyek szerint kegyelmesen megparancsoljuk az igaz keresztényi türelem haladéktalan bevezetését és megszilárdítását valamennyi császári és királyi örökös tartományban, így Magyarországon és a hozzá csatolt részeken is; és megparancsoljuk, hogy az előzőekben kinyilvánított kegyes elhatározásunk szolgálatában hagyják meg Hűségtek valamennyi főispánnak, hogy e törvényeket a gondjaikra bízott vármegyék legközelebbi nemesi megyegyűlésén hirdessék ki, s a megyei tisztségekre való jelölés alkalmával csakis a tisztas keresztény erkölcsöt vegyék számításba, mellőzve a valláskülönbség szempontját; ugyanígy adják tudtára Hűségtek ugyanezen elhatározásunkat – annak pontos megtartása céljából – valamennyi szabad és királyi városnak s az elkülönített portákkal rendelkező kerületeknek is; annak érdekében pedig, hogy mindaz, amit kegyesen elhatároztunk, mielőbb tudomására jusson mindenkinek, gondoskodjanak Hűségtek arról is, hogy jelen köriratunk közöltségen nyomattassék ki, s bárki által megvásárolható is legyen.

Miután pedig az ágostai és a helvét hitvallásúak, valamint a görög szertartású nem egyesültek sok közössége – a fentebbi királyi elhatározás előírásai szerint – az ilyen értelmű magán vallásgyakorlat engedélyezéséért Hűségtekhez fog fordulni, ugyanazon Hűségtekre méltóztatunk továbbra is átruházni azt a hatáskört, hogy ahol az elrendelendő és a nem katolikusok jelenlétében elvégzendő tüzetes vizsgálat alkalmával bebizonyosodik az, hogy a szóban forgó közösségnek megvan a kellő család száma, megvannak az anyagi lehetőségei mind az épületek felépítésére, mind pedig a lelkész és a tanító ellátására, az adózók szerfeletti megterhelése nél-

kül, akkor, az ügyben hozzánk intézendő külön felterjesztés nélkül engedélyezhessék a fentebbiekben szabályozott magán vallásgyakorlatot királyi kegyünk és kegyelmünk folytán; ha pedig az lenne Hűségtek véleménye, hogy az ilyen közösség kérelmét nem kell teljesíteni bármely indok folytán, akkor úgy akarjuk, hogy erről nyújtsanak be hozzánk további előterjesztést, valamennyi indítók felsorakoztatásával, hogy előbb egy újabb kegyes elhatározást bocsássunk ki az ügyben.

Mínt hogy pedig mindkét hitvallást vallók igen sok panaszt hoztak elénk, mi pedig nem is homályosan azt tapasztaltuk, hogy a helyes mértéktől jó néhány kérdésben eltévelyedett a gyakorlat s egyre többször alkalmat adott jogos panaszaikra, ami miatt azután mind a vallás megbecsülése, mind pedig az ország java kellő orvoslást kívánt meg ezekben az ügyekben, éppen ezért elhatároztuk, hogy mindazon felül, amit fentebb elrendeltünk az igaz keresztényi türelem módjával kapcsolatban, részleteiben még az alábbi engedményeket tesszük:

7. Mínt hogy mind ez ideig a különböző vallásúak közti házasságok megkötése másként nem volt megengedett, csakis úgy, hogy ha a felek biztosíték-nyilatkozatot adtak arról, hogy mindkét nembeli gyermekeiket a római katolikus vallásban fogják nevelni, úgy döntöttünk, hogy a reverzálisok e gyakorlatát mostantól kezdve eltöröljük ugyan, ám egyidejűleg állandó szabályként előírjuk, hogy a különböző vallásúak házassága esetében akkor, ha az apa katolikus hitű, valamennyi gyermek – mind a fiúk, mind a leányok – a katolikus vallásban nevelendők, s ezt az uralkodó vallás előjogának és kiváltságának kell tekinteni. Ha viszont az anya katolikus, az apa nem az, akkor a gyermekek kövessék nemük szerint a szülőket a tekintetben, hogy milyen vallásban nevelődjenek.

8. Ha olyan házasságban, ahol mindkét fél ágostai vagy helvét hitvallású, bármelyik fél a szent római katolikus hitre tér át, avagy ha a halál által bontódik fel a házasság, s az életben maradt fél a katolikus hitre tér, ugyanezt a szabályt kell betartani azoknak a gyermekeknek tekintetében, akik még kiskorúak; tehát, ha az apa tér át, valamennyi kiskorú gyermeke, nemre való tekintet nélkül, követi az apa vallását; ha pedig az anya tér át a katolikus hitre, akkor csak a saját neméhez tartozó kiskorú gyermekeit kell a katolikus vallásban nevelni. Egyébként a katolikusok semmiféle jogcímen nem követelhetik meg azt, hogy a nem katolikus szülőktől származó gyermekeket vagy árvákat a katolikus hitben nevelhessék.

9. Mínt hogy semmiképpen sem akarjuk azt, hogy a helvét hitvallásúakat, hitvallásuk ellenére zaklassák vagy éppen meg is büntessék a bábák által elvégezni szokott szükségkereszttség miatt, kegyesen megparancsoljuk, hogy a helyileg illetékes római katolikus egyházi vezetőket jelen kegyes elhatározásunk ez előírásáról tájékoztassák.

10. Általános érvennyel megparancsoljuk, hogy a katolikus papok – ha nem hívják őket – ne toladjanak oda a nem katolikus betegekhez; ha azonban a beteg ezt kéri, akkor mind rokoni, mind a nem katolikus lelkészek ezt kötelesek megengedni; továbbá: legyen szabad a nem katolikus lelkészeknek a saját vallásukhoz tartozó rabokat nemcsak a börtönben meglátogatni – ahogyan az eddig is előírás volt –, hanem a halálos ítélet végrehajtásához is elkísérni; mindent az ország valamennyi joghatóságának tudomására kell hozni, mégpedig azzal, hogy a legpontosabban tartsák is be.

11. Amint fentebb már kegyelmesen elhatároztuk azt, hogy a helvét és az ágostai hitvallásúaknak, valamint a görög szertartású nem egyesülteknek minden helységben, ahol nincs érvényben a nyilvános vallásgyakorlatuk, de elegendő az ott állandóan települt családok száma, s megvannak a szükséges anyagi feltételek is, meg kell engedni a magán vallásgyakorlatot, ebből magától értetődően következik, hogy hasonló esetben a saját vallású tanító felvételét is

meg kell engedni. Ha pedig nem lenne saját vallású iskolájuk, s ilyen iskolát nem lennének képesek alapítani a családok csekély száma vagy az ilyen iskola fenntartásához szükséges anyagi erőforrások hiánya miatt, akkor úgy akarjuk, hogy a tetszésükre bízassék az, hogy gyermekeiket akár katolikus, akár bármely más valláshoz tartozó nem katolikus iskolákba küldhessék.

Egyébként ez alkalommal kegyesen meghagyjuk Hűségteknek, hogy miután mind az ágostai, mind a helvét hitvallásúaknak, de a görög szertartású nem egyesülteknek is minden, akár az országban, akár azon kívül levő alapítványáról pontos ismeretet kívánunk szerezni, kérjenek be ezekről Hűségtek megbízható tájékoztatást mind az ágostai, mind a helvét hitvallásúak, mind pedig a görög szertartású nem egyesültek bevonásával, folytassák le a szükséges vizsgálatokat ezekre vonatkozóan, s alázatosan előterjesztendő véleményükkel együtt terjesszék fel Hűségtek azokat haladéktalanul hozzánk; egyébiránt pedig továbbra is a legszigorúbban tilos mindenféle gyűjtés, akár nem katolikus diákok útján, akár pedig bármiféle más címen indítanák is azt; s ezt a továbbiakban is tiltsák meg Hűségtek ugyanazon országos hatáskörű közhivatalok, valamint a joghatóságok útján; parancsolják meg nekik kerületenként, hogy e tekintetben kellő éberséget tanúsítsanak.

12. Minthogy a gyakran említett ágostai és helvét hitvallásúak arról panaszkodnak, hogy a Magyarországon és a hozzá csatolt tartományokban újonnan bevezetett iskolarendszer, melyet az ő iskoláikra is kiterjesztettek, bizonyos módon sérti őket vallásszabadságukban, ezért kegyesen megparancsoljuk Hűségteknek, hogy hallgassanak meg egy-két magasabb képzettségű személyt az ágostai és a helvét hitvallásúak közül arra vonatkozóan, hogy ugyanazon tanú mányi rendszert hogyan lehetne ugyanazon protestánsok iskoláira alkalmazni vallásuk szabadságának megőrzése mellett; miután pedig megszerezték véleményüket, terjesszék fel azt hozzánk, hogy kibocsáthassuk új, kegyelmes elhatározásunkat.

13. Amint azt már a keresztény türelem megszilárdításáról szóló, fentebbi általános pontban meghatároztuk, hogy ti. valamennyi, a nem katolikusok javára hozott eddigi törvény, kiadott kiváltság és királyi elhatározás érvényben marad, ugyanúgy magától értetődik az is, hogy akinek birtokában közülük templomok vannak, azok használatában zavartalanul meg is kell hagyni őket, továbbá: sem istentiszteleteikben, sem vallásuk gyakorlatában semmiképpen sem gátolhatók; ha pedig esetleg tűzvész vagy rombadőlés következtében ezek a templomok elpusztulnának, a jövőben szabad legyen nekik ezek helyett fából vagy kőből újakat építeniük, miután megkapták erre Hűségtek engedélyét; csakis úgy azonban, hogy – amint arról a fenti általános pontban már szoltunk – az adózó népet nem szabad e költségek viseléséhez való hozzájárulással túlterhelni vagy meggyengíteni a reá háruló közadók viselése szempontjából.

14. Nemkülönben kegyelmesen elhatároztuk, hogy ott, ahol az evangélikusoknak leányegyházai vannak, meg is maradjanak náluk, s ezeket semmiképpen se vegyék el tőlük; ugyancsak jószágosan megparancsoljuk, hogy azokat a leányegyházakat, melyek ez idő szerint a lelkészek kijárása szempontjából tilalom alá estek, s amelyek tekintetében kincstári pereket is indítottak, s e perek most is folynak, ugyanazon ágostai és helvét hitvallásúaknak vissza kell adni, a lelkészek kijárást a jövőben meg kell engedni, a folyamatban levő kincstári pereket pedig törölni kell; ebből kifolyólag e rendelkezésünket valamennyi helyi joghatósággal rendelkező római katolikus egyházi személlyel, továbbá valamennyi olyan világi joghatósággal, amelynek területén van ilyen, újabban vitássá tett leányegyház, hivatalos úton közölni kell.

15. A főrendek és a nemesek szokott lakóépületeiben levő imatermeket szabadon látogathatják a helybeli ágostai és helvét hitvallású lakosok s a szomszédos települések lakosai is, és ott saját vallásukat úgy gyakorolhatják, amint fentebb leírtuk a magán vallásgyakorlatot.

16. Minthogy a stólaszedés joga körül mindkét hitvallás követői panaszkodtak már, éppen ezért, hogy ezekben az ügyekben is megfelelő orvoslást alkalmazhassunk, kegyesen meg-hagyjuk Hűségteknek, hogy mielőbb nyújtsanak be hozzánk egy részletes tájékoztatást, saját véleményükkel együtt arról, hogy ez idő szerint általánosságban mi a helyzet a stólaszedés joga körül, és milyen szabályozásra lenne szükség; ennek érdekében pedig forduljanak Hűségtek az ügy előzményeihez, hogy ezáltal az ország törvényeit az ide vonatkozó kegyes királyi elhatározásokkal kombinálva, rendszerbe foglalt értekezést küldhessenek meg nekünk.

17. Minthogy eleddig a római katolikus püspökök az egyházlátogatások alkalmával a kereszt-ség kiszolgáltatása szempontjából az ágostai és a helvét hitvallású lelkészeket is meg szokták látogatni s az említett lelkészeket ellenőrzik is, utóbbiakat e vizsgálatok alól kegyesen fel-mentjük, egyidejűleg jóságosan megengedjük, hogy a szuperintendensek saját vallásuk lelké-szeit hivatalosan látogathassák azzal a kikötéssel, hogy e látogatások nem róhatnak újabb ter-heket az adózó népre, s nem szabad semmiféle gyűjtést sem kezdeményezni az adózók közt az ezzel kapcsolatos költségek fedezésére. Éppen ezért tudomásukra kell hozni, hogy szigorú büntetés vár rájuk, ha ilyen alkalmakkor bármit is kérnek, avagy csak elfogadni is merészel-nek.

Továbbá: ha a fent említett szuperintendensek és az ágostai vagy a helvét hitvallású lelkészek gyűlést vagy zsinatot szándékoznának összehívni, elhatároztuk, hogy ezt – összhangban az 1715. évi 31. tc.-kel – olyan feltétellel engedélyezzük, hogy a tárgyalandó ügyeket, de minden egyes vitapontot is kötelesek legyenek nekünk előzetesen bejelenteni, ezután a tárgy ismerek-tében megtartható lesz a zsinat, mégpedig általunk kegyesen kijelölendő két királyi biztos jelenlétében, kik közül az egyik katolikus, a másik ugyanazon nem katolikus hitvallású le-gyen.

18. Egyébként az egész ország területén megváltoztathatatlan törvény legyen az, hogy senkire a vallása miatt – hacsak a polgári törvényeket és a jóságos királyi parancsokat meg nem szegi vagy a köznyugalmat háborító büntettet el nem követ – sem pénzbeli, sem testi büntetést ki ne róhassanak; éppen ezért a közhatóságok útján kegyesen el kell rendelni azt is, hogy a katoli-kusok gondosan tartózkodjanak a nem katolikusokkal szembeni gyalázkodásoktól és szidal-maktól, viszont emezeknek is gondjuk legyen arra, hogy kerüljenek minden gúnyos kifejezést, különösen a hatóságokhoz felterjesztett iratokban és kérelmekben; elrendeljük továbbá azt is, hogy e közhatóságok kössék a földesurak lelkére is: parancsolják ők is meg ugyanezt saját alattvalóiknak.

Ezek tehát azok, amiket valamennyi császári és királyi örökös tartományunkra érvényesen a helyes keresztényi türelem bevezetéséről és megszilárdításáról szóló fentebbi határozatokon túlmenően, különösképpen Magyarország területére a továbbiakban betartandóknak és egyi-dejűleg betartatandóknak határoztunk el jóságosan. Ezért Hűségtek is kegyelmes elhatározá-sunk e pontjait a fentebb előírt módon, körözvények formájában tegyék közhírré, kivéve azo-kat, melyekre vonatkozóan megparancsolták, hogy előzetesen küldjék meg tájékoztatójukat és véleményüket nekünk; tegyék pedig közhírré azzal az általános megjegyzéssel, hogy egyéb-ként mindazon törvényeket és dicső emlékezetű őseink, a magyar királyok által hozott közér-vényű királyi elhatározásokat, melyek eleddig a vallás tárgyában keletkeztek – amennyiben azokat a fent részletezett elhatározásaink meg nem változtatják vagy alóluk felmentést nem adnak -, továbbiakban is pontosan tartsák be mindazok, akiket azok illetnek, ugyanakkor a fent elmondottak hatályba léptetésére az ország valamennyi közhatósága, elsősorban pedig Hűségtek minden szempontból éberrel ügyeljen.

Forrás: Tusor Péter
**Katolikus egyház a 18–19. századi
Magyarországon**
egyetemi jegyzet

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Történettudományi Intézet
2008.